

2017

ERASMUS
CENTER
*for Early
Modern
Studies*

ERASMUS
CENTER
*for Early
Modern
Studies*

ERASMUS
CENTER
*for Early
Modern
Studies*

MMXVII

ERASMUS
CENTER
*for Early
Modern
Studies*

ERASMUS
CENTER
*for Early
Modern
Studies*

ERASMUS
CENTER
*for Early
Modern
Studies*

2017

“HOMINES NON NASCVNTVR, SED FINGVNTVR”

“MENSEN WORDEN NIET GEBOREN, ZE WORDEN GEVORMD”

Desiderius Erasmus van Rotterdam

Het meteen en beschaafd onderwijzen van kinderen, 1529

INHOUD

Algemeen	7
Erasmuszaal	9
Wetenschap	17
Erasmus Online	19
Financiën	21
Website	23
Restauratie	25
Retrocatalogiseren	27
Publiek	29
Bijlage A: De weldoeners	33
Bijlage B: Het boekjaar 2017	34

ALGEMEEN

Dit is het jaarverslag 2017 van de Stichting Erasmus Center for Early Modern Studies—een gezamenlijk initiatief van de Erasmus Universiteit Rotterdam en de Bibliotheek Rotterdam dat sinds 2005 bruggen slaat tussen wetenschap en burger, universiteit en stad, geschiedenis en actualiteit, tussen Erasmus, zijn boeken, gedachtegoed en geestverwanten.

∞ WETENSCHAP

Het Erasmus Center for Early Modern Studies bundelt binnen Erasmus Universiteit Rotterdam (EUR) de expertise op het gebied van de vroegmoderne tijd. Thema is de manier waarop in de Nederlanden en in Europa tussen 1500 en 1700—van Erasmus tot Bayle—individu, gemeenschap en overheid vorm kregen en in hun onderlinge verhouding werden doordacht. Speciale aandacht heeft de ontwikkeling van gedachten, meningen en theorieën van prominente personen en de invloed hiervan op de veranderingen in de denkbeelden over het publieke domein en het private domein.

∞ ERASMUSCOLLECTIE

De Erasmuscollectie van de Bibliotheek Rotterdam behoort tot de omvangrijkste Erasmusverzamelingen ter wereld. Zij omvat circa 5.000 boeken. Dit betreft niet enkel werken van Erasmus zelf en door hem bezorgde tekstedities van schrijvers uit de Oudheid, maar ook een grote hoeveelheid literatuur over Erasmus. Circa dertig procent van de werken uit deze collectie dateert uit de tijd van Erasmus (1466–1536). Zo'n negentig werken zijn eerste drukken. Tot de collectie behoren ook originele brieven van Erasmus' eigen hand. De Erasmuscollectie, waarvan een vierde deel voor Nederland uniek bezit is, vormt een onmisbaar instrument voor de lopende uitgave van de *Opera Omnia* van Erasmus, die onder auspiciën van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen wordt uitgegeven.

Naast deze Erasmusschatten beheert de Bibliotheek Rotterdam circa 25.000 vóór 1801 gedrukte boeken en pamfletten die niet direct met Erasmus in verband staan, maar die evengoed een rijke bron voor onderzoek op het gebied van de vroegmoderne tijd vormen. Samen vormen deze speciale collecties, die eigendom zijn van de gemeente Rotterdam, een wezenlijk onderdeel van het culturele erfgoed van Nederland.

∞ WERELDBURGER

Het Erasmus Center for Early Modern Studies ontplooit en coördineert activiteiten die noodzakelijk zijn voor het behoud en het benutten van deze rijke erfgoedcollecties. Dit houdt onder meer in dat boeken worden geres- taureerd. Hun voortbestaan is immers een *conditio sine qua non* voor de continuïteit van wetenschappelijk onderzoek en onderwijs terzake.

Even belangrijk is het feit dat deze erfgoedcollecties tot 1801 bekender en toegankelijker worden gemaakt. De boeken zijn geen doel op zich, ze moeten worden benut. Om dit te bereiken is sinds 2005 onafgebroken gewerkt aan het adequaat beschrijven van ons boekenbezit in de geautomatiseerde Nederlandse Centrale Catalogus. Sinds 2008 zijn alle erasmiana en de overige vóór 1801 gedrukte boeken beschreven in deze NCC. In 2010 is ook de beschrijving van alle vroegmoderne pamfletten voltooid. Ten slotte stelt het Erasmus Center fEMS zijn eigen Wereldcatalogus van Erasmusdrukken beschikbaar op zijn website onder de naam Erasmus Online. Met dit alles geeft het Center zijn eigen invulling aan Erasmus' uitspraak *Ego mundi civis esse cupio, communis omnium*, dat is: 'Ik wil een burger van de wereld zijn, een landgenoot van iedereen.'

∞ ERASMVS ROTERODAMVS

Het Erasmus Center for Early Modern Studies richt zich niet alleen op heel de wereld, maar ook op heel Rotterdam. Tenslotte is dit de plaats waar Eras- mus ter wereld kwam en waarmee hij zich welbewust (en uitsluitend) affi- cheerde. Hierbij komt dat de gemeente Rotterdam de financiering van onderwijs, cultuur en wetenschap stimuleert. Bovendien is de Bibliotheek Rotterdam een instelling die haar bezit en deskundigheid ter beschikking wil stellen aan elke inwoner van de Maasstad. Het Erasmus Center fEMS richt zich daarom op iedereen met serieuze belangstelling voor de tijd van Eras- mus tot Bayle in al zijn facetten. Ook wil het centrum bijdragen aan het maatschappelijke debat over de verhouding tussen individu, gemeenschap en overheid, tussen moraal, politiek en bestuur, over de betrokkenheid van de burger bij de samenleving en over het Erasmiaanse gedachtegoed.

Sinds 2008 bestaat de Stichting Erasmus Center for Early Modern Studies om fondsen te werven en te beheren voor de activiteiten van het Erasmus Center. In 2017 bestond het stichtingsbestuur uit drs. C.O.A. baron Schimmelpenninck van der Oije (voorzitter), dr. A.H. van der Laan (secretaris-penningmeester) en em. prof. mr. L.C. Winkel (lid). Het stichtingsbestuur vergaderde op 6 april.

ERASMUSZAAL

Op 23 februari 1604 stelde de vroedschap van Rotterdam “veertien hondert guldens” beschikbaar voor de oprichting van een “publycke Bibliotheke” in de Groote of Sint-Laurenskerk. Daarmee was de oprichting van de Bibliotheek Rotterdam een feit. In de loop der eeuwen is de historische kern van het boekenbezit—de *bibliotheca Laurentiana*—flink uitgebreid, zowel door aankopen als door schenkingen. Na diverse verhuizingen (de laatste in 1983) zijn de Erfgoedcollecties tot 1801 nu ondergebracht in de Erasmuszaal van de Bibliotheek Rotterdam. Het betreft de volgende collecties:

Erasmiana • Circa 5.000 boeken van of over Erasmus in de vorm van handschriften, 15e-eeuwse en latere drukken. Hiertoe behoren zo’n 90 eerste drukken (grofweg 75% van alle eerste drukken), maar ook moderne studies, tijdschriftartikelen en krantenknipsels. Sinds 2008 zijn alle titels beschreven in de Nederlandse Centrale Catalogus (Picarta). Zo’n 25% van de erasmiana is voor Nederland uniek bezit. Sinds 2005 bestaat ook *Erasmus Online* (EOL), een vrij toegankelijke online database van alle edities van het werk van Erasmus die zijn verschenen in de vroegmoderne tijd. Let wel: *Erasmus Online* is werk-in-uitvoering, dus onvolmaakt.

Rotterdamse Drukken • Boeken gedrukt in Rotterdam voor 1801. Rond 1700 maakte de boekproductie in Rotterdam een bloeiperiode door. Van de toen in Rotterdam gedrukte boeken bezit de Bibliotheek Rotterdam een duizendtal exemplaren. Alle betreffende edities staan inmiddels beschreven in de Nederlandse Centrale Catalogus (Picarta).

Paradijsskerk • Ruim 3.500 boeken die de Oud-Katholieke Kerk Rotterdam—genaamd ‘Het Paradijs’—in 2007 in eigendom heeft geschonken aan de Bibliotheek Rotterdam. Het betreft hoofdzakelijk Latijnse, Franse en Duitse boeken uitgegeven tussen 1600 en 1900. Thema’s zijn: jansenisme (hoofdthema van deze collectie); bijbelse theologie; historische theologie; systematische theologie; liturgiek, homiletiek, gebed & sacrament, catechetiek, christenleven; wijsbegeerte; niet-theologische werken. Alle betreffende edities staan inmiddels beschreven in de Nederlandse Centrale Catalogus (Picarta).

Oude Drukken • Overige circa 10.000 edities gedrukt voor 1801—voornamelijk belletristiek en filosofie. Alle betreffende edities zijn inmiddels beschreven in de Nederlandse Centrale Catalogus (Picarta).

Pamfletten • Ongeveer 10.000 geschriften over een in hun tijd actueel onderwerp: politieke en godsdienstige vlugschriften, resoluties van overheden, convocaties, traktaten, redevoeringen en gelegenheidsgedichten. Het oudste pamflet dateert uit 1504, het jongste uit 1850. Deels betreft het pamfletten die niet zijn beschreven door Knuttel in zijn standaardinventaris van pamfletten in de Koninklijke Bibliotheek te Den Haag (1889–1920). Van al onze pamfletten blijkt maar liefst 22% niet in andere Nederlandse bibliotheken aanwezig en dus voor Nederland uniek bezit. Kwantitatief ligt het zwaartepunt van de pamflettencollectie in de 17e en 18e eeuw, met name in de jaren 1610, 1650–1690, 1740 en 1780–1800. Verreweg de meeste pamfletten (94%) zijn in het Nederlands gesteld. In 2010 is deze deelcollectie in haar geheel beschreven in de Nederlandse Centrale Catalogus (Picarta).

Oude Handschriften • Enkele tientallen handschriften uit de Middeleeuwen of de vroegmoderne tijd (1500–1700). Deze manuscripten zijn per definitie uniek. Het betreft onder meer getijdenboeken en gebedenboeken geïllumeerd door internationaal vermaarde kunstenaars, fragmenten van de enige Nederlandstalige middeleeuwse prozaroman over Lancelot en fragmenten van een middeleeuws handschrift over Reinaert de Vos. Alle middeleeuwse handschriften zijn nauwkeurig beschreven door medewerkers van de Koninklijke Bibliotheek in Den Haag als onderdeel van de database *Medieval Manuscripts in Dutch Collections* (www.mmdc.nl).

Prenten & Kaarten • Historieprenten, plattegronden, land-, zee- en waterkaarten van de Nederlanden en andere gebieden uit de 17e, 18e en 19e eeuw.

Vijf Erfgoedcollecties tot 1801 die worden beheerd in de Erasmuszaal, zijn geen eigendom van de gemeente Rotterdam, maar zijn aan de bibliotheek in langdurige bruikleen gegeven door andere eigenaren. Het betreft:

Laurentiana • De oorspronkelijk uit 1604 stammende Librije van de Groote of Sint-Laurenskerk. Eigendom van de Hervormde Gemeente Rotterdam-Centrum. In 1869 opgenomen in de Gemeentelijke Boekerij. Deze Bibliotheca Laurentiana bevat zo'n vierhonderd kettingboeken uit de 16e en 17e eeuw. Vrijwel alle boeken zijn gesteld in het Latijn en behandelen theologische of filosofische onderwerpen. Alle betreffende edities zijn beschreven in de Nederlandse Centrale Catalogus (Picarta).

Remonstrants-Gereformeerde Gemeente Rotterdam: Wtenbogaert • Het voormalige boekenbezit van de remonstrantse theoloog Johannes Wtenbogaert (†1644). Dit zijn ongeveer achthonderd boeken en pamfletten, vooral op

het gebied van theologie, wijsbegeerte en kerkelijke geschiedenis. Eigendom van de Remonstrantse Gemeente te Rotterdam. In 1950 in bruikleen overgedragen. De pamfletten in deze deelcollectie zijn niet geïnventariseerd. In januari en februari 2013 heeft drs. Angélique Berger een deel van deze pamfletten voor het eerst beschreven.

Remonstrants-Gereformeerde Gemeente Rotterdam: Handschriften • Verzameling van circa 2.250 handschriften voornamelijk uit de 16e en 17e eeuw, waaronder vele brieven. Deze collectie bevat onder meer autografen van Hugo Grotius. Eigendom van de Remonstrantse Gemeente te Rotterdam. In 1949 in bruikleen overgedragen.

Bataafsche Genootschap Rotterdam • Een bruikleencollectie van 36 banden die voornamelijk bestaat uit 18e-eeuwse en enkele 17e-eeuwse werken op het gebied van natuurwetenschappen en techniek. Onderdeel van deze collectie is een verzameling seriewerken uitgegeven na 1800.

Erasmiaans Gymnasium Rotterdam • De klassieke bibliotheek van deze Rotterdamse school, waarvan de oorsprong teruggaat tot zeker 1328. Deze collectie van 155 titels is in 2016 in langdurige bruikleen overgedragen. Het betreft vooral tekstuitgaven en studies van klassieke schrijvers die vroeger in het onderwijs van het gymnasium werden gebruikt. Alle betreffende edities zijn nu beschreven in de Nederlandse Centrale Catalogus (Picarta).

Voor de Bibliotheek Rotterdam heeft het Erasmus Center fEMS de taak te zorgen voor een betere ontsluiting en daarmee grotere bekendheid van deze erfgoedcollecties. Dit moet leiden tot een frequenter gebruik en intensievere bestudering door wetenschappers. Een tweede taak is het presenteren van de vruchten van de samenwerking met de wetenschap aan een groot publiek. Alle items in de erfgoedcollecties zijn voor iedereen vrijelijk op afspraak in te zien in de Erasmuszaal van de Bibliotheek Rotterdam.

Sinds 1 januari 2013 is de Bibliotheek Rotterdam niet meer een gemeentelijke dienst, maar een zelfstandige stichting. Deze stichting heeft met de gemeente Rotterdam een collectiebeheersovereenkomst gesloten inzake de Erfgoedcollecties tot 1801. Deze collecties zijn gemeentelijk eigendom gebleven. Verder is de stichting gemachtigd om namens de gemeente Rotterdam objecten aan de collectie toe te voegen—in de vorm van aankopen, langdurige bruiklenen, schenkingen, erfenissen en legaten. Alle verworven objecten worden eigendom van de gemeente Rotterdam, tenzij anders overeengekomen.

∞ DIENSTVERLENING

De Erasmuszaal is bedoeld voor het bedienen van bezoekers die boeken uit de erfgoedcollecties tot 1801 willen inzien. In 2017 werden 55 bezoekers bediend (exclusief colleges). Zij vroegen 206 boeken ter inzage.

Zoals steeds was de thematiek van het aangevraagde materiaal divers, maar lag de nadruk op Erasmus. De volgende onderwerpen werden door de klanten zelf aangegeven: Andreas Alciatus; Caspar Barleus; Conrad Vorstius & Dordtse synode; Cornelis Nozeman, *Nederlandsche Vogelen*; Cornelis van Arckel; Erasmus; Erasmus en Froben; Erasmus en Hieronymus; Erasmus en Hugo de Groot; Erasmus en Wettstein; Erasmus, beeldmateriaal; Erasmus, Bijbelvertaling; Erasmus, brieven; Erasmus, *Parafrasen* en de Bergrede; Erasmus, *Querela Pacis*; Erasmusportretten; gebedenboek; Geeraert Brandt; Hubertus Duifhuis; hyacinthmanie & tulpmanie; Jacob Cornelisz van Oostsanen, houtsneden; *Kinder Courant*; kloosterboeken uit zuidelijke Nederlanden; Margaretha van Godewijck en Caspar Barlaeus; melancholie in de vroegmoderne tijd; Nederlandse vertalingen van puriteinse werken (17e eeuw); Paradijkskerk; Plinius; Pythagoras; remonstranten; Duns Scotus en Thomas Aquinas; scriptorium Mariënwater; steden van Erasmus; theologie; Valerius Maximus; Vondels *Palamedes*; Wettstein; wijsheid; zeeatlassen van Blaeu.

Voor de geografische herkomst van de klanten geldt zoals steeds: divers, met de nadruk op Rotterdam en omstreken. In 2017 kwamen onze fysieke bezoekers uit Amsterdam; Bennekom; Bruinisse; Capelle a/d IJssel; Delft; Den Bosch; Deventer; Dordrecht; Eindhoven; Enschede; Gouda; 's-Gravendeel; Groningen; Haarlem; Indianapolis; Kampen; Langeweg; Leiden; Nijmegen; Nuenen; Oegstgeest; Pijnacker; Renswoude; Rotterdam; Utrecht; Vlissingen; Woudenberg.

Ook zijn vragen van klanten beantwoord via telefoon (010 281 6188) en via e-mail (erasmuszaal@bibliotheek.rotterdam.nl). Dit betrof nationale en internationale klanten, zowel academici als leken. Ten slotte vond in 2017 een aantal ontvangsten en presentaties voor groepen plaats, onder wie de directie van de Bibliotheek Deventer (incl. Athenaeumbibliotheek) op 13 januari, het College van B&W Rotterdam op 10 februari, de directie van Museum Gouda op 15 maart en medewerkers van de openbare bibliotheek van Praag op 29 maart.

∞ De conservator Erfgoedcollecties heeft deelgenomen aan regulier overleg van de werkgroep Gedrukte Werken van de organisatie van Universiteits-

bibliotheken en Koninklijke Bibliotheek (UKB). Deze werkgroep vergaderde op 17 mei in de Universiteitsbibliotheek van Leiden.

∞ AANWINSTEN

In 2017 is de Erasmuscollectie verrijkt met verschillende aanwinsten. Naast moderne publicaties zijn de volgende zeldzame boeken aangekocht:

Nouum Testamentum omne: tertio iam ac diligentius ab Erasmo Roterdamo recognitum ... Addita sunt in singulas apostolorum epistolas argumenta per Erasmus Rot. (Bazel: Pamphilius Gengenbach, 27 augustus 1522). Met vakkundig ingekleurde prentjes. Enige exemplaar in Nederland. Wereldwijd slechts drie andere exemplaren in publiek bezit. De Bibliotheek Rotterdam bezit al sinds 1937 ook een exemplaar zonder titelpagina.

Erasmus, *Enchiridion militis Christiani, saluberrimis præceptis refertum, cui acceßit noua, mireque utilis præfatio* (Keulen: Johannes Soter, mei 1523). Enige exemplaar in Nederland. Wereldwijd slechts zeven andere exemplaren in publiek bezit.

Novvm Testamentvm Graece et Latine, diligentia Des. Erasmi Roterod. emendatiffimum, et iam denuo ad multa exemplaria, tam impressa quam manuscripta, diligenter castigatum, et editum. Adiecta svnt argvmenta eiusdem una cum marginalibus concordantiis (Bazel: Nikolaus Brylinger, maart 1544). Enige exemplaar in Nederland.

H KAINH ΔΙΑΘΗΚΗ. Novvm Testamentum Græce & Latine (Parijs: Hieronymus & Dionysius de Marnef, 1549). Incomplete exemplaar dat alleen de evangelieën, Handelingen en *Peregrinatio Petri et Pauli* bevat. Enige exemplaar in Nederland. Wereldwijd slechts drie andere exemplaren in publiek bezit. Het betreft een versie van Erasmus incl. *Apologia*, zijn opdracht aan paus Leo X en diens repliek.

Vincent van Lérins, *Pro catholicae fidei veritate et antiquitate, adversus prophanas omnium haereseon novationes libellus, iam primum editus. Determinatio facultatis theologiae in schola Parisiensi super quamplurimis assertionibus D. Erasmi Roterodami* (Venetië: Ad signum Spei, 1549). Bevat ook een brief van Erasmus waarin hij reageert op het besluit van de Sorbonne (Allen ep. 1887).

Le liure de police hvmaine, contenant brieve description de plusieurs choses dignes de memoire. Extraict des grandz volumes de Francoys Patrice de

Senes en Italie, euesque de Caiete, par maistre Gilles d'Aurigny, aduocat en Parlement: & traduit de Latin en Francoys, par maistre Iehan le Blond. Ensemble vn brief recueil du liure d'Erasmus qu'il a composé de l'enseignement du prince Chrestien. Reueu & corrigé depuis les derniers impremez (Parijs: Guillaume Thibout, 1553). Enige exemplaar in Nederland. Wereldwijd slechts twee andere exemplaren in publiek bezit.

Erasmus, *Adagiorvm chiliades tres, quæ Ioannes Sartorijs in Batavicvm sermonem proprie ac eleganter conuertit, & breui ac perspicua interpretatione illustrauit* (Antwerpen: Jan van der Loe, 1561)

Erasmus, *Adagiorvm chiliades qvatvor cvm sesquicenturia: magna cum diligentia, maturoque iudicio emendatæ & expurgatæ. Quibvs adiectæ svnt Henrici Stephani Animaduersiones, suis quæque locis sparsim digestæ* (Parijs: Michael Sonnius & Pierre Chevillot, mei 1579)

Christian Wurstisen, *Bassler Chronick, darinn alles, was sich in Oberen Teutschen Landen, nicht nur in der Statt und Bistumbe Basel, von ihrem Ursprung her, nach Ordnung der Zeiten, in Kirchen und Welt händlen, biss in das gegenwirtige M. D. LXXX Jar, gedenckwirdigs zugetragen: Sonder auch der Eydgnoschafft, Burgund, Elsass und Breissgow, als byligender Landtschafften, mit eingemischte Historische sachen, warhafftig beschriben: sampt vieler Herrschafften und Geschlechtern Wapen und Stammbüumen* (Bazel: Sebastian Henricpetri, 1580).

Ook de Rotterdamcollectie is in 2017 verrijkt en wel met deze aanwinsten:

Richard Simon, *Histoire critique des versions du Nouveau Testament, où l'on fait connoître quel a été l'usage de la lecture des Livres Sacrés dans les principales eglises du monde* (Rotterdam: Reinier Leers, 1690)

Jacobus Fruytier, *Vaderlyke, onderrigtende en aanmoedigende aansprake aan zyn zoon Jacobus Fruytier ... : By occasie van deszelfs bevestinge als predicant te Spykenisse, den 3 January 1723* (Rotterdam: Nicolaas Topyn, 1723)

Johannes Martini, *Het christelyk drieledig onderwys der bybelsche waarheden, vervattende het eerste deel vyftien hoofddeelen, handelende over de theologie, of de leere der waarheid die na de godzaligheid is. Het tweede zynde een korte en schriftuurlyke ontlediging, na de draad van de Heidelbergsche catechismus, in twaalf hoofdstukken verdeelt. Het derde deel sluit*

in, een korte en eenvoudige onderwijzinge voor mingeoeffende, als een klein uittreksel uit de voorverhandelde waarheden (Rotterdam: Izaak Hutte, 1744)

∞ BRUIKLENEN

Van 20 mei tot 12 november 2017 waren twaalf tekeningen uit de Collectie Craandijk van de Bibliotheek Rotterdam te zien in het Groninger Museum als onderdeel van de grote tentoonstelling *Rijk in Groningen*. Deze expositie toonde kunst rondom borgen en buitenhuizen in Groningen in de zeventiende en achttiende eeuw. De Bibliotheek Rotterdam leverde tekeningen van Hankema State bij Zuidhorn, Hankemaborg bij Zuidhorn, Folkerda in Dijkshorn, Midwolde in de Oldambten, Ompta op 't Zandt, Onsta in Sauwerd, Ten Holte in Leermens en Tuwinga in Oldenhuijs.

WETENSCHAP

Op het gebied van de wetenschap stelt het Erasmus Center for Early Modern Studies zich ten doel onderzoek en onderwijs in Rotterdam op het gebied van de vroegmoderne tijd (1450–1750) te faciliteren en wetenschappers binnen de Erasmus Universiteit Rotterdam die zich richten op de vroegmoderne tijd, samen te brengen.

∞ FOCUS

Onderwijs en onderzoek binnen het Erasmus Center for Early Modern Studies richt zich op het thema *Individu, Gemeenschap en Overheid in de Vroegmoderne Tijd: Moraal, Politiek en Bestuur van Erasmus tot Bayle*. Een rijke bron vormen de Erfgoedcollecties tot 1801 van de Bibliotheek Rotterdam. Het digitaliseren en intelligent ontsluiten van deze collecties is eveneens een doelstelling van het Center.

∞ WETENSCHAPPERS

Het Erasmus Center fEMS verenigt en faciliteert wetenschappers in Rotterdam die hun onderwijs en onderzoek concentreren op de vroegmoderne tijd. In 2017 betrof het de volgende personen:

Erasmus School of History, Culture and Communication

- * Em. prof. dr. Jan van Herwaarden. Focus: Erasmus • Laat-middeleeuwse en vroegmoderne vroomheid, godsdienstig leven, devotie en bedevaart in de Nederlanden;
- * Em. prof. dr. Henk Nellen. Focus: De geleerde wereld in de 17e eeuw • Politieke theorie • Hugo Grotius (1583–1645);
- * Em. prof. dr. Hans Trapman. Focus: Humanisme en Reformatie in de Lage Landen • Erasmus en zijn invloed, 16e–20e eeuw • Culturele geschiedenis van de Middeleeuwen en de Renaissance;
- * Dr. Adrie van der Laan. Focus: Bibliografie van vroegmoderne erasmiana;
- * Jesper Schaap, MA. Focus: De ‘nieuwe monarchie’ en haar opposanten in Frankrijk, Duitsland en de Nederlanden in de 17e eeuw.

Erasmus School of Law

- * Prof. mr. Tammo Wallinga. Focus: Geschiedenis van het Europese Recht • Wilhelmus de Cabriano (12e eeuw);
- * Em. prof. mr. Laurens Winkel. Focus: Rechtsgeschiedenis • juridisch humanisme • Hugo Grotius.

Faculteit der Wijsbegeerte

- * Prof. dr. Wiep van Bunge. Focus: Spinoza (1632–1677) • Pierre Bayle (1647–1706) • De vroege Verlichting in de Nederlandse Republiek;
- * Prof. dr. mr. Edwin Rabbie. Focus: Intellectuele geschiedenis, 1450–1700 • Desiderius Erasmus (1466–1536) • Hugo Grotius;
- * Prof. dr. Han van Ruler. Focus: Erasmus en de vroegmoderne moraal-filosofie • Descartes (1596–1650) • Leibniz, *De arte combinatoria* (1666);
- * Em. prof. dr. Piet Steenbakkers. Focus: Benedictus de Spinoza;
- * Prof. dr. Henri Krop. Focus: Geschiedenis van de wijsbegeerte in de Nederlanden • Spinoza (*Ethica*);
- * Dr. Paul Schuurman. Focus: John Locke (1632–1704) • Jean Le Clerc (1657–1736) • Ideeën, mentale vermogens en methode in de 17e-eeuwse wijsbegeerte;
- * Frank Daudeij, MA. Focus: Geschiedenis van de wijsbegeerte.

Per 1 september 2017 is dr. Henri Krop benoemd tot bijzonder hoogleraar aan de Faculteit Wijsbegeerte van de Erasmus Universiteit Rotterdam vanwege de Vereniging Het Spinozahuis als opvolger van em. prof. dr. Piet Steenbakkers.

ERASMUS ONLINE

Naast de unieke Erasmuscollectie bezit de Bibliotheek Rotterdam ook een uniek gegevensbestand met bibliografische beschrijvingen van alle vroegmoderne uitgaven van Erasmus' werk. Van iedere uitgave staan vindplaatsen vermeld en veelal zijn ook bibliografische referenties toegevoegd. De grondlegger van dit fichier was de historicus drs. E. van Gulik, oud-directeur van de Bibliotheek Rotterdam. In de periode 1965–1989 had hij zitting in de *Conseil international pour l'édition des oeuvres complètes d'Erasmus*. In 2005 is dit databestand gedigitaliseerd en wereldwijd gratis toegankelijk gemaakt op de website van het Erasmus Center fEMS onder de naam *Erasmus Online* (EOL). In digitale vorm biedt Erasmus Online ruime zoekmogelijkheden. Ook is van honderden edities een afbeelding van de titelpagina toegevoegd.

Vanaf 2008 zijn ook volledige digitale facsimiles van edities toegevoegd. Erasmus Online biedt hiervoor een uitstekende context. Vooralsnog zijn de vijftien belangrijkste werken van Erasmus individueel gedigitaliseerd, plus de negendelige *Opera Omnia* uitgegeven door Froben (Bazel 1538–1540) en de *Opera Omnia* uitgegeven door Jean Leclerc (Leiden, 1703–1706). In totaal gaat het om circa 9.600 scans. De online versies van het verzamelde werk bieden eenvoudig toegang tot individuele werken via een gedetailleerde inhoudsopgave met 138 afzonderlijke titels. De Leidse editie wordt wereldwijd veelvuldig door wetenschappers gebruikt om te verwijzen naar teksten van Erasmus die nog niet in de moderne wetenschappelijke uitgave van zijn verzamelde werk (ASD) beschikbaar zijn—wat nog geldt voor vele teksten van Erasmus.

Zoeken in de teksten zelf (op woordniveau) is nog niet mogelijk. Zodra vroegmoderne teksten via *optical character recognition* zijn om te zetten in doorzoekbare teksten met een foutenpercentage dat wetenschappelijk aanvaardbaar is, zullen de gedigitaliseerde teksten ook volledig doorzoekbaar worden gemaakt.

Erasmus Online is mogelijk dankzij financiële steun van de Erasmusstichting Rotterdam, de Stichting Bevordering van Volkskracht Rotterdam (incl. H.M.A.Schadee Fonds) en het Van Enter-Westerman Holstijn Fonds, beheerd door het Prins Bernhard Cultuurfonds Amsterdam. Uitvoering vindt plaats in samenwerking met Koninklijke Brill in Leiden en Trilobiet Internetdiensten in Rotterdam.

In 2017 heeft de Stichting Digitaal Monument Desiderius Erasmus fondsen geworven om te komen tot een centraal platform voor gedigitaliseerde en doorzoekbare teksten van Erasmus geplaatst in een relevante en educatieve context. Erasmus Online zal een belangrijk bestanddeel van dit digitaal monument vormen. De stichting is opgericht namens de volgende partijen: Stichting ter bevordering van de volledige uitgave van de correspondentie van Desiderius Erasmus (Rotterdam); de Bibliotheek Rotterdam en Erasmus Center fEMS (Rotterdam); Huygens ING/ Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen (Amsterdam); Digitale Bibliotheek Nederland (DBNL)/Koninklijke Bibliotheek (Den Haag). Op 17 januari zijn de uitgewerkte plannen gepresenteerd aan publiek en media.

In 2017 is de samenwerking met het Erasmushuis in Brussel voortgezet. Dit museum benut Erasmus Online als online catalogus van zijn eigen bijzondere Erasmuscollectie. In dit kader heeft verdere uitwisseling van gegevens en verrijking van Erasmus Online plaatsgevonden.

FINANCIËN

Het Erasmus Center for Early Modern Studies is een samenwerkingsverband van Erasmus Universiteit Rotterdam en de Bibliotheek Rotterdam. Om deze samenwerking te institutionaliseren is op 14 februari 2008 de Stichting Erasmus Center for Early Modern Studies opgericht. In de statuten is bepaald dat het doel van de stichting is het verwerven en beheren van gelden voor de activiteiten van het Erasmus Center.

Op 22 februari 2008 is deze stichting ingeschreven in het handelsregister van de Kamer van Koophandel te Rotterdam onder nr. 24431169. De Belastingdienst heeft haar gekwalificeerd als belastingplichtig voor de omzetbelasting (BTW-nr. NL8191.37.625.B01). Ook is de stichting door de Belastingdienst per beschikking d.d. 26 december 2008 aangemerkt als Algemeen Nut Beogende Instelling. De Stichting heeft een rekening (nr. 8934.02.079) bij ABN AMRO in Rotterdam.

In 2017 bestond het stichtingsbestuur uit drs. C.O.A. baron Schimmelpenninck van der Oije (namens de Bibliotheek Rotterdam; voorzitter); dr. A.H. van der Laan (secretaris-penningmeester); em. prof. mr. L.C. Winkel (namens Erasmus Universiteit Rotterdam; lid). Het bestuur vergaderde op 6 april.

De operationele kosten van het Erasmus Center fEMS worden gelijkelijk gedragen door de Bibliotheek Rotterdam en de Erasmus Universiteit. Activiteiten (retrocatalogisering, restauratie, digitalisering, publieksvoorlichting) kunnen worden uitgevoerd, mits externe financiering is verkregen. Bijlage A bij dit verslag toont de namen van onze weldoeners.

De Stichting Erasmus Center fEMS heeft het jaar 2017 afgesloten met een positief saldo. Bijlage B biedt de balans van het boekjaar 2017.

WEBSITE

Het Erasmus Center fEMS heeft een eigen website met de domeinnaam *www.erasmus.org*. Deze website vormt zijn gezicht. Beoogd publiek zijn zowel kenners als belangstellenden. De website geeft een goed beeld van de betekenis, inhoud en activiteiten van het Erasmus Center. Eindredacteur is de secretaris van het Center. De website wordt gehost door Trilobiet ID in Rotterdam.

∞ GEBRUIK

In 2017 was 90% van alle bezoekers nieuw. Gemiddeld zijn 2,3 pagina's per bezoek bekeken. De tijd die een bezoeker op de website verbleef, bedroeg gemiddeld 1:51 minuten. Verreweg de meeste bezoekers (16.129) bleven korter dan tien tellen, maar 1.131 bezoekers bleven tien minuten of langer.

De top-tien van vaakst bekeken pagina's luidt:

1. Homepage NL
2. Erasmus Online zoekscherf
3. Erasmus: humanisme EN
4. Erasmus: humanisme NL
5. Over Erasmus Online EN
6. Erasmus: werk EN
7. Erasmus: denken EN
8. Erasmuscollectie EN
9. Erasmus: Lof der Zotheid: citaten NL
10. Erasmus EN

Top-10 van herkomst van bezoekers:

<i>Land</i>	<i>Plaats</i>
1. Nederland	1. Rotterdam
2. Verenigde Staten	2. Amsterdam
3. België	3. Onbekend
4. Verenigd Koninkrijk	4. Den Haag
5. Duitsland	5. Londen
6. Italië	6. Utrecht
7. Polen	7. Antwerpen
8. Canada	8. Parijs
9. Spanje	9. New York
10. Frankrijk	10. Warschau

Bezoekerstotalen in vergelijking met 2016:

	<i>aantal</i> <i>bezoeken</i> <i>in 2016</i>	<i>aantal</i> <i>bezoeken</i> <i>in 2017</i>	<i>unieke</i> <i>bezoekers</i> <i>in 2016</i>	<i>unieke</i> <i>bezoekers</i> <i>in 2017</i>	<i>bekeken</i> <i>pagina's</i> <i>in 2016</i>	<i>bekeken</i> <i>pagina's</i> <i>in 2017</i>
jan	1.651	1.918	1.371	1.558	4.306	6.615
feb	1.470	1.877	1.252	1.600	3.672	4.387
mrt	1.663	1.974	1.410	1.642	4.154	5.086
apr	1.638	1.520	1.344	1.327	4.557	3.418
mei	1.592	1.792	1.365	1.501	3.550	4.225
jun	1.253	1.358	1.092	1.155	3.198	3.329
jul	1.026	1.164	879	1.033	2.501	2.431
aug	933	1.422	828	1.205	2.207	2.698
sep	1.569	2.231	1.376	1.959	3.517	4.183
okt	1.745	2.334	1.532	2.038	3.947	4.613
nov	1.812	2.201	1.529	1.860	4.256	5.253
dec	1.557	1.523	1.273	1.259	6.519	3.378
<i>tot.</i>	<i>17.909</i>	<i>21.314</i>	<i>15.251</i>	<i>18.137</i>	<i>46.384</i>	<i>49.616</i>
<i>rel.</i>		<i>+19%</i>		<i>+19%</i>		<i>+7%</i>

RESTAURATIE

De Erfgoedcollectie tot 1801 die de Bibliotheek Rotterdam beheert, vormt de fysieke kern van het Erasmus Center fEMS. De conditie van een aantal boeken in deze collectie is zodanig, dat zij de beschikbaarheid ter inzage van het betreffende boek opheft of bedreigt. Het Center is echter opgericht met het nadrukkelijke doel om het gebruik van deze boeken te stimuleren. Daarom is restauratie noodzakelijk. Het doel van deze restauratie is dat de fysieke staat van elk boek in de Erfgoedcollectie tot 1801 goed genoeg is om het verantwoord ter inzage te kunnen geven aan bezoekers of om het te kunnen reproduceren.

De goede bewaaromstandigheden maken restauratie zinvol. De Erfgoedcollectie tot 1801 wordt beheerd in twee geklimatiseerde ruimtes zonder daglicht. Hier wordt de lucht onafgebroken gezuiverd met filters, ligt de temperatuur structureel rond 18°C en bedraagt het luchtvochtigheidspercentage circa 50%. Goede conservering van de boeken is hiermee gewaarborgd. Voor de toegankelijkheid van de ruimtes gelden strikte regels. Onderdeel van de Erasmuszaal is een studieruimte, waar materiaal uit de Erfgoedcollectie tot 1801 onder toezicht ter inzage wordt gegeven. Het klimaat van deze studieruimte is verbonden aan de klimatisering van de kluis, zodat boeken ook bij raadpleging zo weinig mogelijk worden blootgesteld aan schommelingen van temperatuur en luchtvochtigheid. Na restauratie zal de conditie van de boeken dus niet opnieuw verslechteren als gevolg van de bewaaromstandigheden. Restauratie zal blijvend lonen.

In 2017 is een handschrift uit de Erfgoedcollecties gerestaureerd. Het betrof een Zuid-Hollands getijden- en gebedenboek uit het begin van de 16e eeuw dat sinds 1924 in beheer van de Bibliotheek Rotterdam is. De blindgestempelde leren band en de bindingen zijn gerepareerd, de perkamenten bladen gerestaureerd en de miniaturen geconsolideerd. De restauratie van dit handschrift door Boekrestauratie De Valk in Middelburg is gefinancierd met een royale schenking van em. prof. dr. James H. Marrow (Princeton, NJ).

RETROCATALOGISEREN

Tot 2005 waren de erfgoedcollecties tot 1801 in de Bibliotheek Rotterdam—waaronder 's werelds grootste collectie erasmiana—nauwelijks ontsloten. Onder de hoede van het Erasmus Center fEMS is dit verbeterd. Sinds 2008 zijn alle erasmiana adequaat beschreven in de Nederlandse Centrale Catalogus (NCC) en in de online catalogus van de Bibliotheek Rotterdam. Ook de overige boeken gedrukt vóór 1801 zijn sinds 2008 beschreven in de NCC, zij het op bibliografisch summiere wijze. Sindsdien worden deze beschrijvingen adequaat aangevuld tot het niveau van de beschrijvingen der erasmiana. In 2010 is de kroon op deze grootschalige retrocatalogisering gezet in de vorm van een project waarin de circa tienduizend pamfletten uit de periode 1500–1850 die de Bibliotheek Rotterdam beheert, zijn beschreven in de NCC. Hiermee zijn alle circa 29.000 titels van de erfgoedcollecties tot 1801 in de Bibliotheek Rotterdam opgenomen in het online Open Bibliotheek Netwerk Nederland (NCC) en zo landelijk en wereldwijd ontsloten. Net als Erasmus Online verschaft de online beschrijving van de erfgoedcollecties tot 1801 aan onderzoekers en studenten van Erasmus Universiteit Rotterdam en ver daarbuiten een snel, eenvoudig en adequaat inzicht in de aard en inhoud van een bronnenbestand dat des te meer van belang is door het ontbreken van een afdeling Oude Drukken in de Rotterdamse universiteitsbibliotheek.

De retrocatalogisering was grotendeels gebaseerd op bestaande kaartcatalogi. Inmiddels is gebleken dat deze catalogi niet volkomen accuraat waren. Daarom wordt nu gewerkt aan het wegwerken van fouten en omissies in de online catalogus. In 2017 zijn deze werkzaamheden voortgezet.

PUBLIEK

Het Erasmus Center for Early Modern Studies richt zich op iedereen met belangstelling voor de tijd van Erasmus tot Bayle (1450–1750) in al zijn facetten. Het Center beoogt de bekendheid van de Erfgoedcollecties in de Bibliotheek Rotterdam ook onder het grote publiek te vergroten. Met dit doel zijn ook in 2017 diverse belangstellenden in de Erasmuszaal onthaald op presentaties over Erasmus, zijn boeken en gedachtegoed (zie blz. 12).

In 2016 heeft Zijne Majesteit Koning Willem-Alexander in de Bibliotheek Rotterdam de *Erasmus Experience* geopend. Met deze tweetalige, interactieve en permanente belevenis—tijdens openingsuren van de Centrale Bibliotheek gratis toegankelijk—wil de bibliotheek brede maatschappelijke bekendheid en waardering voor Erasmus en zijn gedachtegoed genereren. Via de *Erasmus Experience* komt de inhoud van de unieke collectie erasmiana, die vanwege de staat (vaak kwetsbaar) en inhoud (vaak in het Latijn) van de boeken alleen door kenners wordt gebruikt, beschikbaar voor iedereen. Dit is des te meer van belang, omdat Erasmus' gedachtegoed grote zeggingskracht heeft en ook van waarde is voor de moderne samenleving, voor mensen van nu—iets wat Koning Willem-Alexander zelf onderstreepte door in zijn Kerstboodschap 2016 te verwijzen naar zijn bezoek aan de *Erasmus Experience*. Het wezen van de *Erasmus Experience* behelst dat bezoekers door middel van informatie via beeld, tekst en geluid worden aangezet om zich bewust te worden van hun eigen gedachtegoed en naar de huidige samenleving te kijken door de bril van Erasmus. Korte *chats* met de denker zelf maken deel uit van de belevenis. Onderdeel van de *Erasmus Experience* is ook een verwijzing naar andere Erasmusplekken in Rotterdam. In 2017 hebben zo'n 11.000 bezoekers hun Erasmus Experience beleefd. Ook is de honderdste schoolklas verwelkomd. Als bonus is de mogelijkheid geschapen om een *selfie* met citaat van Erasmus te maken. De camerabox die dit mogelijk maakt, rouleert langs vestigingen van de Bibliotheek Rotterdam om de bekendheid van de *Erasmus Experience* te vergroten.

Ook in 2017 heeft het Erasmus Center fEMS actief deelgenomen aan de organisatie en activiteiten van het Comité Erasmus Icoon van Rotterdam. Doelstellingen van het comité zijn het uitdragen van Erasmus' gedachtegoed en het profileren van Erasmus als boegbeeld van Rotterdam. Het Comité Erasmus wordt gevormd door instellingen in Rotterdam die zich structureel op Erasmus richten. In de week van 28 oktober heeft het Comité wederom Erasmusfestiviteiten georganiseerd verspreid over Rotterdam. Bijzonder

geslaagd was de zogenaamde *Human Library*, waarbij bezoekers in gesprek konden gaan met een hoofdpersoon van hun eigen keuze om zo als het ware die persoon te ‘lezen’ en daardoor zichzelf te verrijken. In de Burgerzaal van het Stadhuis vond de officiële verjaardagsviering plaats. Onderdeel van het programma was de uitreiking van de Lof-der-Zotheidspeld aan de publiciste Carrie Jansen, een Rotterdammer die in woord en daad aansluit bij het gedachtegoed van Erasmus.

In het Comité Erasmus Icoon van Rotterdam bestaat de wens om in heel Nederland de belangstelling voor Erasmus en zijn gedachtegoed aan te wakkeren door middel van een partnerschap met andere Nederlandse steden die een relatie met Erasmus hebben. Een eerste overleg met vertegenwoordigers van Museum Gouda, Athenaeumbibliotheek Deventer en Tresaor Leeuwarden vond plaats op 18 april.

In samenwerking met Bureau Oudheidkundig Onderzoek Rotterdam en Stichting De Tijdtrap is aandacht besteed aan Erasmus, de Erasmuscollectie en de *Erasmus Experience* van de Bibliotheek Rotterdam in vitrines langs de roltrappen in de Markthal die de genoemde stichting beheert.

Op 21 november heeft de conservator erfgoedcollecties van de Bibliotheek Rotterdam een lezing over de collectie erasmiana en de *Erasmus Experience* gegeven voor leden van de Rotary Rotterdam-Noord. Op 27 februari en op 21 maart heeft hij lezingen over hetzelfde thema gegeven tijdens bijeenkomsten van resp. het Wetenschapscafé Rotterdam (EUR) en het Erasmus Genootschap Gouda.

Op 17 februari organiseerde de Koninklijke Bibliotheek in Den Haag een studiebijeenkomst voor een breed publiek onder de titel *Maken of breken: 500 jaar Reformatie*. Dit in samenwerking met Refo 500, de Bibliotheek Rotterdam en het Genootschap Nederland-Duitsland. De belangstelling was zo groot dat het programma tweemaal is opgevoerd middels een identieke ochtend- en middagsessie. Vanuit het Erasmus Center fEMS droegen em. prof. dr. Hans Trapman en dr. Adrie van der Laan bij met lezingen over Erasmus en de erasmiana van de Bibliotheek Rotterdam.

∞ ONDERWIJS

In 2017 nam het Erasmus Center fEMS wederom actief deel aan het Erasmus-project van het Erasmiaans Gymnasium te Rotterdam. In oktober brachten alle ruim tweehonderd eersteklasleerlingen van het Erasmiaans Gymnasium

een bezoek aan de *Erasmus Experience* en aan de Erasmuszaal van de bibliotheek, waar zij oude handschriften en drukken konden zien en ruiken.

Vele klassen van scholen uit met name Rotterdam (zoals het Libanon Lyceum, de Nieuwe Park Rozenburgschool, de Prinses Margrietschool, de Openbare Basisschool Pierre Bayle en ROC Zadkine) hebben in 2017 de *Erasmus Experience* bezocht. Een mijlpaal was op 14 december het bezoek van de Lucia Petrus Mavo uit Rotterdam—de honderdste schoolklas sinds de opening van de *Erasmus Experience* door Koning Willem-Alexander in september 2016.

∞ MEDIA

In de maanden maart tot en met oktober (met zomerstop) heeft RTV Rijnmond tweewekelijks aandacht besteed aan de actualiteit van Erasmus' *Colloquia* in de toepasselijke vorm van het item *Gesprekken met Erasmus*—zestien korte gesprekken tussen Marcia Tap, presentatrice van het dagelijkse radioprogramma *Middag aan de Maas*, en de conservator erfgoedcollecties van de Bibliotheek Rotterdam. Elk gesprek betrof één colloquium, waaronder *Schipbreuk*, *Herbergen*, *Huwelijk*, *Ongerijmdheden*, *Oudeherenkransje*, *Valse adel* en *Dageraad*.

In februari en maart kwam Job Zomerplaag, student aan de Erasmus Universiteit Rotterdam (International Bachelor Communication and Media), naar de Erasmuszaal en de *Erasmus Experience* om voorkennis en inspiratie op te doen voor zijn reisreportage langs Europese Erasmussteden ten behoeve van *Erasmus Magazine*, het journalistieke platform van de Erasmus Universiteit Rotterdam. Zijn reis vond plaats in april. In EM en elders online heeft hij zijn reportages gepubliceerd.

BIJLAGE A • DE WELDOENERS

Prins Bernhard Cultuurfonds, Amsterdam
Prins Bernhard Cultuurfonds Zuid-Holland, Den Haag
M.A.O.C. Gravin van Bylandt Stichting, Den Haag
Stichting Organisatie van Effectenhandelaren, Rotterdam
Stichting Elise Mathilde Fonds, Maarn
Erasmusstichting, Rotterdam
Stichting K.F. Hein Fonds, Utrecht
Van der Mandele Stichting, Rotterdam
Mondriaan Stichting, Amsterdam
Dr. Hendrik Muller's Vaderlandsch Fonds, Den Haag
Stichting Swart-van Essen, Rotterdam
Trustfonds Erasmus Universiteit Rotterdam
G.Ph. Verhagen-Stichting, Rotterdam
Stichting Bevordering van Volkskracht, Rotterdam
(incl. H.M.A. Schadee-Fonds)
Stichting Van Wijngaarden-Boot, Rotterdam
Anoniem fonds

BIJLAGE B • HET BOEKJAAR 2017

<i>credit</i>	<i>debet</i>	<i>toelichting</i>
29.132		Saldo per 1-1-2017
5.796	5.907	Operationele kosten
910	1.111	Restauratie
6.706	7.018	Totalen 2017
	312	Saldo 2017
28.820*		Saldo per 31-12-2017

* Van dit bedrag is €1.706 geormerkt voor restauratie en €16.318 voor operationele kosten.

